

515

Stoek

D 6 14

140 Ned. 1921 14

TAAL EN KULTUUR

REDE

UITGESPROKEN BIJ DE AANVAARDING VAN HET
AMBT VAN BUITENGEWOON HOOGLEERAAR IN
DE BEGINSLEN DER ALGEMEENE TAALKUNDE
AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT
OP 4 JUNI 1921

DOOR DR. JOS. SCHRIJNEN.

TE UTRECHT BIJ DEKKER & VAN DE VEGT.

V.
2
1921

BIBLIOTHEEK DER
R. K. UNIVERSITEIT
□ TE NIJMEGEN □

GESCHENK VAN

*Prof. Dr.
Ger. Brom.
Nijmegen.*

TAAL EN KULTUUR

REDE

UITGESPROKEN BIJ DE AANVAARDING VAN HET
AMBT VAN BUITENGEWOON HOOGLEERAAR IN
DE BEGINSELEN DER ALGEMEENE TAALKUNDE
AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT
OP 4 JUNI 1921

DOOR DR JOS. SCHRIJNEN.

TE UTRECHT BIJ DEKKER & VAN DE VEGT.

W.
1921
N.1

PAUL ER KULTUR

REBE

Hooggeachte Toehoorders.

Het wil mij voorkomen, dat in de laatste jaren de taalwetenschap te eenzijdig hetzij van psychologisch, hetzij van sociaal standpunt uit voorgesteld en beoefend wordt. Zoo ondergaat zij het lot van de taal zelf, die immers trouw de gebeurtenissen uit het kultuurleven registreert. Volstrekt historisch-vergelijkend in haar oorsprong, vooral sedert de *Deutsche Grammatik* van GRIMM, werd zij bij den opbloei der natuurwetenschappen ietwat natuurfilosofisch getint, terwijl aan de klankwetten een geaardheid werd toegekend, welke met die van fysische en chemische wetten niet als geheel ongelijksoortig kon gelden. Dan kwam er een tijd, waarin de experimenteele fonetiek hoogtij vierde, en hierop volgde een wijsgeerige, en met name psychologische periode. Intusschen had echter de drang der tijden de sociale wetenschappen tot volle ontplooiing gebracht; in Frankrijk vestigde DURKHEIM de volle aandacht op het *sociale feit*, gelegen buiten het individu, en dat zich krachtens zijn imperatief karakter aan hem opdringt, en ANTOINE MEILLET trad op als de eminente vertegenwoordiger der sociale taalkunde, die ook in ons land luiden weerklank vond. Toen ik in 1912 mijn hoogleeraarsambt aan deze universiteit aanvaardde, achtte ik het dan ook mijn plicht te wijzen op het groote belang van de sociale klassieke taalkunde, en ik ben er verre van af, iets van het destijds gezegde, althans wat de algemeene strekking betreft, te willen terugnemen. De taal is een produkt van de menscheelijke samenleving; wording en voor een groot deel ver-

vorming van de taal wortelen in de gemeenschap. Wie »taal« zegt, zegt »mededeeling«, en bijgevolg: hoe eenvoudiger en doelmatiger een taal is, des te grooter is haar sociale waarde, des te dichter nadert zij tot haar bestemming. Maar bij het waardeeren van de sociale beteekenis mag de psychische beteekenis van de taal weer niet op den achtergrond raken; zelfs is het m. i. ongeoorloofd, het sociale element in de taal afgescheiden van het psychische te waardeeren en omgekeerd, omdat de taal niet slechts sociaal of slechts psychisch van aard is, maar omdat zij is van sociaal-psychischen aard, m. a. w. omdat zij is een kultuurverschijnsel. Wording, vervorming en doel van de taal wortelen álgeheel in de kultuurgemeenschap. Taalwetenschap is kultuurwetenschap, en de taal als werkzaamheid behoort tot het getal dier vitale volkskrachten met sterk-kausale werking, strevend naar de volle ontplooiing van wat in de menschelijke natuur als kiem besloten ligt, die men kultuurfactoren noemt.

Deze opvatting nu van taalwetenschap, m. i. de eenig mogelijke, komt niet voldoende tot haar recht. Ik moet hier echter recht laten wedervaren aan WILLIAM WHITNEY, in wiens *Leben und Wachstum der Sprache* (ik citeer de Deutsche vertaling van LESKIEN), ik letterlijk deze woorden vind: »Wir betrachten demnach jede Sprache als eine Einrichtung aus der Zahl derer, die bei jedem Volke dessen Kultur ausmachen« ¹⁾. Maar deze opvatting is op den achtergrond gebleven, waarbij komt, dat men vijftig jaar geleden over wezen en methode van kultuurwetenschap geheel anders dacht dan heden ten dage, en dit blijkt al wel hier uit, dat WHITNEY meende zich te moeten plaatsen op anthropologisch, ethnologisch en historisch standpunt. Ook de namen van MEYER-LÜBKE en SCHUCHARDT moet ik eerlijkheidshalve vermelden. Maar dan kan ik mijn rekening ook afsluiten en mijn bewering herhalen: dat men

¹⁾ Leipzig 1876, blz. 300.

de taalwetenschap in de allereerste plaats als kultuurwetenschap dient te beschouwen, en wel omdat de taal niet alleen *in wezen* kulturfaktor is, maar zelfs de allervoornaamste kulturfaktor, wanneer ik hier afzie van de religie, die waarde en beteekenis ontleent aan de hoogheid van haar objekt. Ik wensch U dit aan te toonen, maar in het kort, omdat naar ik meen de grootste beperking hier geboden is, nu ik voor de derde maal voor een oratie Uw gewaardeerde aandacht vraag.

Taal is mededeeling. De sociale nood, de behoefte aan verstandhouding en hulp heeft haar doen geboren worden, en zij is gegroeid in den harden strijd, dien de mensch te voeren had bij het verwerven van de noodige goederen en het zich dienstbaar maken van de krachten der natuur. De taal kan men beschouwen als een wonder van techniek, maar zij heeft een zelfden weg afgelegd als zoovele andere technische vaardigheden, en van lieverlede heeft zij hulpmiddelen van allerlei aard boven hun natuurlijke grondslag verheven en tot geschikte werktuigen gemaakt, die nog voor oneindige verruiming en verbetering vatbaar zijn. Wij hebben hier te doen met een op praktische levensinrichting en arbeidsbesparing gericht streven, en zoo staat dan de taal in dit opzicht het naast bij den kulturfaktor der ekonomie. Nochtans, de maatschappelijke verhoudingen hebben dezen drang niet geschapen, maar te voorschijn geroepen: zij vormden slechts de uiterlijke omstandigheden, die de in den mensch-zelf sluimerende kracht hebben gewekt en gesterkt en veredeld, daar zulks immers de historische zijde van 's menschen leven en streven met zich brengt. En zoo komt weer, ofschoon hier het praktisch-ekonomisch moment beslist op den voorgrond treedt, het gemengd-psychisch karakter der taal duidelijk aan het licht.

Maar behalve mededeeling is de taal ook uiting van begrippen en gewaarwordingen. Taal is niet slechts een hulp- en

vervoermiddel, dat uiteraard slechts zoo praktisch, zoo deugdelijk en eenvoudig mogelijk dient te zijn, taal is óók verklanking van het bonte begrips- en gevoelsleven: zij wrocht een geestelijk kunstbeeld van het eigen zieleleven en van de verschillende maatschappelijke verhoudingen, en wel niet alleen als gesproken en geschreven kultuurtaal, maar ook, en zelfs in de eerste plaats, in de volkstaal, die immers aan de kultuurtaal het onmisbaar materiaal ter bewerking en veredeling schenken moet. Spreken geschiedt niet alléén uit sociale noodzakelijkheid, maar óók uit lust en welbehagen, óók ter bevrediging van eigen schoonheidsdrang en tot het opwekken van aesthetisch welbehagen bij de kultuurgenooten. Maar nú is het streven niet meer op het praktische, maar op het ideëele gericht: nu is haar hoogste waarde niet meer doelmatigheid, maar expressieve, schakeerende kracht; nu voert niet meer het kollektieve, maar het individuele moment den boventoon. Ik zeg: den boventoon, want óók als kunstuiting vertoont de taal een kollektief karakter. Immers, wie zegt kultuur, dus ook kunst, zegt gemeenschap, want de mensch, die in de eenzaamheid zou opgroeien, zou zich geen kultuur kunnen scheppen. Ook de uitingsdrang veronderstelt het sociale, maar zonder, zooals de drang tot mededeeling, daar geheel in op te gaan. Zoo zien wij ook hier weer de taal zich ontwikkelen volgens de algemeene wetten van differentiatie en integratie of, zoo men wil, van divergentie en konvergentie: van splitsing door het meer individuëel-aesthetische, van vereffening door het meer kollektief-sociale dat in de taal gelegen is, en dit laatste heeft zonder twijfel de prioriteit. Nergens vindt men dit taal-dualisme in wezen en oorsprong beter en korter gekenschetst dan in het woord van HUGO SCHUCHARDT: »Aus der Not geboren gipfelt die Sprache in der Kunst«. —

Ook de kulturfactoren, H. T., zou men volgens de Wellentheorie van JOH. SCHMIDT als door een som van overeenkomsten met elkaar verbonden kunnen achten en grafisch kunnen voorstellen door elkander snijdende kringen: de

taalkring zou dan eenerzijds komen te liggen op het gebied der ekonomie, anderzijds op dat van de kunst.

Kunst, en allereerst individuele kunst is de taal door haar wondervol rythme en accent — vertolking van het rijke zieleleven, — door de fijne schakeeringen van haar klankstelsel, door den rijkdom en de welluidendheid van haar woordvorming, door de typeerende kracht die de semantiek en de woordvoegingsleer ons openbaart: door alle de wonderen van de woordkunst, voor zoover de hiertoe vereischte vrijheid en — zij het ook niet reflexe — bewustheid van den wilsakt aanwezig is.

Taal is uiting en ontleent haar leven en beweeglijkheid voor een groot deel aan de beeldende kracht van uitdrukking, die BALLY de *expressivité* noemt.

Ten onrechte werd echter dit aesthetisch moment der taal door KARL VOSSLER eerst, in navolging van BENEDETTO CROCE, met het psychologisch moment op één lijn gesteld ¹⁾, om een jaar later, even onjuist, als geheel buiten het psychologisch terrein gelegen te worden voorgesteld ²⁾. Onhoudbaar is ook zijn bewering, dat de spraakleer geheel en al zou moeten opgaan in de aesthetische taalbeschouwing, en dat de taalwetenschap slechts een onderdeel van de kunstgeschiedenis vormt: »Sprachgeschichte im reinen Sinn des Wortes ist nur die Stilistik. Diese aber gehört zur Aesthetik. Sprachwissenschaft ist Kunstgeschichte« ³⁾. — zooals voldoende uit het zoo even gezegde blijkt. Zelfs vind ik geen vrijheid om met ÉMILE SETÄLÄ te Helsingfors aan de stilistische linguïstiek of emotioneele taalplastiek in ongeschreven vorm naast de beschrijvende en historisch-gene-

¹⁾ *Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft* (Heidelberg 1904), blz. 40: »die ästhetische, oder, wie man jetzt zu sagen pflegt: psychologische Interpretation«.

²⁾ *Sprache als Schöpfung und Entwicklung* (Heidelberg 1905), blz. 23: »Was uns die ästhetische Sprachforschung erklärt, kann uns die naturalistische Psychologie im besten Falle nur beschreiben. Beschreibung ist aber noch lange keine Wissenschaft«. Vgl. blz. 21.

³⁾ *Positivismus und Idealismus*, blz. 40, vgl. blz. 10.

tische linguïstiek een geheel eigen terrein toe te kennen ¹⁾. De beschrijvende taalkunde heeft als taak, naar men weet, de linguïstische structuur van een bepaalde taalgemeenschap op een gegeven tijdstip uiteen te zetten, en haar taalgoed te inventariseeren, terwijl de historische taalkunde de veranderingen in de taal tusschen twee min of meer van elkaar verwijderde tijdperken tracht na te gaan. Men kan dit ook statistische en evolutionistische taalkunde noemen; DE SAUSSURE bezigt de termen »linguistique synchronique« en »linguistique diachronique«.

Nu is elke statistische taalkunde altijd eenigermate van historischen, en elke historische eenigermate van statistischen aard. Maar vooral: bij elke taalbeschouwing moet èn de kollektivistische èn de individualistische taalkunde haar aandeel hebben, moet de taal als mededeeling en als uiting, als economie en als kunst, als één ondeelbare sociaal-psychische faktor worden opgevat. Scheiding lijkt me hier ondenkbaar, omdat tusschen beide polen een voortdurende wisselwerking plaats heeft,

Als nadere toelichting diene het ontstaan van de volkstaal en de kultuurtaal uit de *prisca latinitas*. SCHUCHARDT heeft een aesthetische oorzaak hiervoor aansprakelijk gesteld, nl. het verschil van spreekvorm, van tempo, van intonatie, naar gelang de gelegenheid zich voordeed en de aard van het gesprokene dit vorderde. De aldus verkregen verschillen waren, zegt hij, »nicht dialektischer Natur; wohl aber beruhte auf ihnen das spätere Auseinandergehen des Lateins in zwei Dialekte« ²⁾. Maar het is toch vlakweg onmogelijk, dat zulke emotioneele verschillen konden uitgroeien — ik zeg niet alleen tot een groeptaal met vaste spreekwijzen, archaïsmen, neologismen, vaktermen enz., maar tot twee inderdaad verschillende dialekten, met afwijking in klankstelsel en flexie-vormen, wanneer hieraan geen diep-

¹⁾ *L'Ethnologie et son objet* (Helsingfors 1911), blz. 17.

²⁾ *Der Vokalismus des Vulgärlateins*, I (Leipzig 1866), blz. 49.

gaande sociale vervorming beantwoordde, met scherpe groepeerings, waarbij natuurlijk niet uitgesloten bleef, dat één persoon tot beide groepen behoorde, of liever zich in beide groepen bewoog, zooals wij dat herhaaldelijk bij ondergeschikte sociale groepeerings zien plaats hebben. Hier ging dus het sociale (of bij uitstek sociale) met het aesthetische wel degelijk hand in hand.

Intusschen, H. T., is de sociaal-psychische kulturfaktor van de taal niet alleen van belang als mededeeling en als uiting, maar ook, en ik mag wel zeggen vooral, omdat zonder hem de andere kulturfaktoren volstrekt waardeloos zouden zijn, dewijl immers zonder taal geen mededeeling van kultuur zou kunnen plaats hebben. Stap voor stap heeft het menschdom, heeft ieder volk afzonderlijk zich tot hooger vorming en werkzaamheid door gestadigen arbeid moeten verheffen, terwijl door ieder geslacht, ieder individu naar de mate van zijn vermogen iets aan het tot dusverre verworvene werd toegevoegd. Wat aldus door de menschelijke energie tot stand is gekomen en zich heeft opgehoopt, en van geslacht tot geslacht, somtijds weer met verlies, maar doorgaans toch met winst en baat is overgegaan, noemen wij kultuur, en ieder individu moet weer van meet af aan denzelfden weg afleggen. Maar het vormen en uitbreiden van dit reusachtig kapitaal door het menschdom, en het afleggen van den langen, langen menschelijken kultuurweg, met zooveel arbeidszweet besproeid, door het individu in enkele tientallen van jaren, zou onmogelijk zijn zonder mededeeling, en die mededeeling zonder de taal. Ja het kultuurgoed dat de taal zelf is, werd niet anders dan door een gestadig toevoegen verworven en niet anders dan door mededeeling wordt het individu dien taalschat deelachtig. Voegen wij nu hierbij, dat de vooruitgang van het maatschappelijk kultuurleven in zijn geheel genomen eigenlijk slechts berust niet op den groei van de afzonderlijke kultuurgoederen, maar op de gestadige wisselwerking

van de verschillende sociaal-psychische krachten, en dat ook die wisselwerking zonder de taal ondenkbaar is, dan geloof ik hiermede voldoende het primordiale belang van de taal als kulturfaktor te hebben aangetoond.

En toch, — daar is nog één punt. De taal, kultuurstichtster en bemiddelaresse en waardevol kultuurgoed zelve, is ook nog kultuurreflektor: zij is het groote gedenboek, waarin alle de kulturhistorische lotgevallen van het menschdom met matter of sprekender schrift staan opgeteekend. Elke belangrijke kultureele wijziging vond en vindt in de taal haar weerklink, niet het minst ook in de wijzigingen die de woordenschat en de woordbetekenissen ondergaan. En wel niet alleen, omdat het geldt nieuwe dingen en toestanden te benoemen, maar ook omdat door zulk een wijziging bij een groote reeks van personen nieuwe gewaarwordingen worden opgewekt.

Nu is het zonder twijfel, dat de taal te midden der kulturfaktoren niet alleen een uiterst belangrijke, maar ook een eenigszins afzonderlijke plaats inneemt. »Allein«, meent WHITNEY, »jene sind unter einander ebenfalls ungleich«, en hij vervolgt: »wenn die Sprache am tiefsten mit dem Wesen des Menschen zusammenhängt, wenn sie sein höchstes Merkmal ist und sich am klarsten als Erzeugniss und Ausdruck der Vernunft darstellt, so ist das nur ein Unterschied des Grades«¹⁾. Dit ligt vooreerst, zooals we zagen, aan het algemeen karakter der taal, wat vorming, wijziging, uitwisseling en weerspiegeling van kultuur betreft. Dit ligt vervolgens aan haar symbolischen aard: een woord is slechts een teeken voor een psychische realiteit, hetzij voorstelling of begrip, en niet zelden een teeken voor geheel verschil-

¹⁾ *Leben und Wachstum der Sprache*, blz. 300; zie ook SCHUCHARDT'S verhandeling over *Sprachursprung* in de *Sitzungsberichte der preussischen Akademie der Wissenschaften*, 1919, blz. 719.

lende voorstellingen en begrippen ¹⁾. Maar het voornaamste verschilpunt bestaat m. i. hierin, dat bij de taalvorming aan het spontane en onbewuste, althans niet reflex-bewuste element een veel grooter deel wordt ingeruimd dan bij de andere kultuurfactoren. Bewust en voor een goed deel gewild zijn wel is waar bepaalde zinswendingen en woordvormen, sandhi-verschijnselen en woordschikking in het zinsverband, begripsverschuivingen en begripsassociaties. Met name de semantiek biedt, in haar wereld van begripsassociaties, aan bewustzijn en vrije keuze de grootst mogelijke ruimte, al staat het vast, dat hier doorgaans wél de associatie, maar niet de verandering van beteekenis bewust en nog veel minder bedoeld is. Het psychisch woord-element is inderdaad heel wat smijddiger en plooibaarder dan het somatische; en het individueel-aesthetische in de taalvorming komt er ongetwijfeld het best tot zijn recht. Ook de woordenschat is plooibaarder en berust veeleer op willekeur dan op regelmaat. Daarom is een woord dan ook een heel wat minder betrouwbaar criterium bij de beoordeeling der verschillende tongvallen dan de klankstand. Een zwervend woord gelijkt op den vreemdeling, die zich neerlaat, waar het hem bevalt; een zwervende klank klopt slechts bij verwanten aan.

Maar van het somatisch, d. i. in hoofdzaak het fonetisch, bestanddeel meen ik te mogen beweren dat, hoewel bij de daad van spreken en van het inkleeden van de gedachte in de bestaande taal zonder twijfel alle individuele vrijheid gewaarborgd blijft, toch de algemeene klankwijzigingen staan buiten alle individuele willekeur. Immers hier ondergaat de eenling in veel sterkere mate den imperatieven drang van de kultuurgenooten, als dat bij mode of kunst het geval is. En ik ga dus geenszins met MERINGER akkoord, wanneer hij zegt: »Ein Lautgesetz ist um nichts merkwür-

¹⁾ F. N. FINK, *Die Aufgabe und Gliederung der Sprachwissenschaft* (Halle 1905), blz. 38.

diger als das Gesetz des roten Schirmes und des schwarzen Kopftuches beim Bauernweib, der Krinoline, der Puffärmel in anderen Kreisen und Zeiten«¹⁾. Dergelijke uitingen dient men echter bij een ernstig en verdienstelijk linguïst als dezen Grazer hoogleeraar tot haar juiste waarde terug te brengen; inderdaad zijn zij slechts een reactie tegen overdreven »junggrammatisch« dogmatisme op taalgebied, en in alle geval berusten zij op een wezenlijk-juiste waardeering van den samenhang tusschen taal en kultuur.

De door mij bedoelde fonetische wijzigingen, die tot de algemeene klankverandering behooren, zijn ofwel van heteroglottischen of van primairen aard. Zij zijn heteroglottisch, wanneer zij het gevolg zijn van taalvermenging, doordat nl. een volk een vreemde taal of van een vreemde taal overneemt. Want dat volk zal die vreemde taal spreken zonder zijn eigen gebruikelijken stand van de spreekorganen, zonder eigen intonatie en spreektoon te wijzigen. Men denke slechts — het voorbeeld is bekend, maar treffend — aan de wijze waarop een Duitscher het Fransche woord *café* uitspreekt: de initiale explosiva wordt tenuis aspirata, het initiale Germaansche accent blijft behouden, en de syllabengrens wordt verlegd en loopt nu dóór de *f*, ten gevolge waarvan geminatio plaats heeft, en zoo krijgen we den vorm: *kháf-fē*. Zoo spreekt ook een Litauer, die een Duitsche *f* tracht weer te geven, een *þ*, óók wanneer hij dat zoo getrouw mogelijk tracht te doen: hij is hierin eenvoudig niet vrij, zooals bij het volgen van Krinoline- of Puffärmel-mode, hij staat onder den dwingenden invloed van het *substraat*, en dit substraat is voor alle kultuurgenooten gemeenschappelijk en kan zich tot de taal in haar geheel of tot een bepaalde groep van klankverschijnselen uitstrekken. Door zulk een substraat verklaart men b.v. het belangrijk verschijnsel van het Latijnsche praeliteraire accent, het weergeven van de Latijnsche *f* door *h* in

1) *Aus dem Leben der Sprache* (Berlin 1905), blz. 239.

het Spaansch, vooral de Germaansche klankverschuiving. Ja, MEILLET aarzelt niet te verklaren: het verschillend aspekt dat de Indogermaansche grondtaal in de bonte staalkaart der Indogermaansche talen vertoont, is althans voor het begin van elk groot type van verandering, hoofdzakelijk te danken aan het substraat ¹⁾. Dat volstrekte gelijkmatigheid in de behandeling van overeenkomstige klankverschijnselen, m. a. w. eenparige werking van de klankwetten hiervan het noodzakelijk gevolg zal wezen, behoeft wel geen betoog.

Daarentegen is de primaire klankverandering meer geleidelijk van aard. Toen het Vulgairlatijn op nationalen bodem zich van lieverlede tot verschillende Romaansche talen ontwikkelde, was een voorname faktor ter differentiëring van hetgeen naderhand den naam van *lingua francisca* zou dragen zonder twijfel het tweetoppig accent, dat men met THURNEYSSEN mag beschouwen als een Keltisch survival of substraat. Maar wanneer datzelfde accent eerst tot diftonggeering, dan tot monoftonggeering, — eerst tot palatalen, dan tot velaren, — eerst tot gesloten, dan tot open syllaben, m. a. w. eerst tot voorwaarts, dan tot achterwaarts gerichte spraakbewegingen voerde, dan blijkt hieruit, dat zich dit substraat in den loop der tijden met twee verschillende nieuwe tendenzen associeerde. Het samensmelten van het Keltische met het Romeinsche volkswezen deed een nieuwe ethnische eenheid: de Kelto- of Galloromaansche, met nieuwe ethnische, kultureele stroomingen geboren worden, en deze kruisingsprodukten waren van primair-nationalen aard. Zoowel de synthetische richting, die zich tot het midden van de XIe eeuw handhaafde, als de analytische, die GRÖBER terecht beschouwt als het produkt van een geweldige krisis, die de Kelto-Romaansche geest omstreeks dien tijd in heel het kompleks van het kultuurleven doorworstelde, waren nieuwe, Kelto-Romaansche produkten, primaire tendenzen, wortelend in de eenheid van de kultuur- en taalgemeen-

¹⁾ *Les langues dans l'Europe nouvelle* (Paris 1918), blz. 108.

schap. Hetzelfde geldt voor de veranderingen der Indogermaansche explosivae op Griekschen bodem, welke MEILLET, als het gevolg van het verslappen der artikulatie-energie, geheel op rekening stelt van de vermenging van de Grieken met de voor-Grieksche bevolking en dus als van heteroglottischen aard beschouwt ¹⁾. Toch is het een feit, dat de eenige notabele verandering die de Indogermaansche labiales en dentales in het Oorgrieksch ondergaan hebben deze is, dat de mediae aspiratae in tenues aspiratae veranderd werden; terwijl de slappe artikulatie der explosivae, zoo die al van af de vroegste tijden aanwezig was, toch eerst tot uitwerking gekomen is in de historische periode, gedeeltelijk zelfs zeer laat. Wij zijn dus gerechtigd deze wederom te beschouwen als een primaire tendenz, die niet tot uiting kwam, voordat een gemeenschappelijke Grieksche kultuur, en een daaruit gegroeid nationaal Grieksch saamhoorigheidsgevoel was ontstaan.

Hoe komen nu zulke primaire tendenzen tot stand? Ik heb de vraag reeds ten deele beantwoord. Het saamhoorigheidsgevoel der kultuurgenooten, dat men kan beschouwen als een historisch-gegroeid streven naar een gemeenschappelijk ideaal en dat de resultante is van fysieke, historische en politieke invloeden, doet een kultuurrhythme geboren worden, waardoor de richting en combinatie der verschillende taalstrevingen, met name van de verschillende fonetische strevingen in een bepaald taalcentrum wordt geregeld. Hier ligt de sleutel tot het geheim der taalverandering en het ontstaan der primaire tendenzen. Want dit kultuurrhythme wordt getransponeerd in een plastisch en muzikaal rhythme, waardoor de funktie van de verschillende spraakorganen wordt beïnvloed. „Aus dem Rhythmus sind zunächst die *lautlichen* Erscheinungen eines Dialekts hervorgegangen oder sie sind doch in Einklang mit ihm getreten”, is met zijn gewone scherpzinnigheid door SCHUCHARDT

¹⁾ *Sur l'histoire des consonnes en grec*, in de M. S. L., XIX, blz. 163.

gezegd. Wellicht hangt de rhythmische taalmelodie, volgens de bekende theorie van RUTZ en SIEVERS, met een bepaalden rompsland samen, en in dit geval zou de inwerking op de spraakorganen rechtstreeks door zulk een rompsland, beantwoordend aan het type der taal- en kultuurgemeenschap, dat hem verwekte, worden bepaald. Maar hoe dit ook zij: aan de basis der primaire taalverandering vinden wij een kollektieve sociaal-psychische stuwkracht, die zich, voor zoover het de fonetische verschijnselen betreft, gaandeweg buiten alle individueele bewustzijn en willekeur in klankwijzigingen omzet, en dus bij alle kultuurgenoeten overal daar, waar dezelfde voorwaarden voorhanden zijn, tot een eenvormig resultaat moet leiden.

Deze gemeenschappelijke en inderdaad imperatieve kultuurdrang verklaart dan ook de eenparige werking der klankwetten, wat betreft lokale uitgebreidheid en intensiteit beiden. Haar domein wordt bepaald door den kultuurgordel, die den naam van isethne draagt, en waarmee de isoglosse zich dekt. Maar omdat twee naburige plaatsen slechts zelden in alle opzichten kultureel homogeen zijn, zullen de isethnen, en bijgevolg de isoglossen, van een willekeurig dialektgebied doorgaans elkaar op velerlei wijze snijden en slechts zelden geheel samenvallen. Overal daar echter, waar in weerwil van tal van lokale afwijkingen, ten gevolge van meer algemeene oorzaken een samenhangend kultuurgebied is ontstaan, zal men ook een vrijwel samenhangend geheel van eigenaardige taalverschijnselen kunnen waarnemen, die van de naburige spreekwijze in belangrijke mate verschillen: en zulk een geheel noemt men een dialekt. De beoefening van de dialektgeografie houdt dan ook nauw verband met de kultuurhistorische taalbeschouwing. De romanisten zijn hierin eervol voorgegaan, Duitschland en Nederland zijn gevolgd, maar de dialektgeografie van het oude Griekenland en Italië is nog een vrij wel braak liggend terrein. Het is waar, wij hebben hier met ontzaglijke moeilijkheden te kampen, omdat het niet-kontemporaine verschijnselen geldt.

Maar toch is het mijn vaste overtuiging, dat door eene in de hedendaagsche dialektverschijnselen geoefende methode ook voor de klassieke talen veel kan bereikt worden: ik denk hier b.v. aan het verkrijgen van een beter inzicht in wezen en verspreiding van het Grieksche en Italische rhotacisme en van de geaardheid der zoogenaamde Sabellische dialekten. — Met intensiteit bedoel ik den vollen omvang van een verschijnsel. Wél wordt er tijd vereischt opdat zulk een verschijnsel ten volle tot uitwerking kome, terwijl ook invloeden van analogischen aard de regelmaat schijnbaar kunnen verstoren. Maar dit neemt niet weg, dat de gemeenschappelijke fonetische kultuurdrang zich niet bepaalt tot een woord of een willekeurige reeks van woorden, maar dat hij alle woorden omvat, die een ethnische en sociaal-psychische eenheid uitmaken.

Na al hetgeen door mij gezegd werd, zal het bij U geen verwondering wekken, wanneer het mocht blijken, dat slechts de kultuurhistorische taalbeschouwing bij machte is de verklaring aan de hand te doen van tal van hoogst belangrijke problemen. Ik doe slechts een enkelen greep uit het rijke materiaal.

Taal wordt gedragen door de volkskultuur, en deze wordt bevestigd door de taal. Wijziging en vermenging van kultuur heeft taalwijziging en taalvermenging ten gevolge, en wij mogen veilig besluiten, dat daar, waar de belangrijkste veranderingen in de Indogermaansche talen hebben plaats gehad, zooals b.v. in het Germaansche konsonantenstelsel, ook de belangrijkste kultuurtafereelen zich hebben afgespeeld. Het meer ideëele karakter van het Grieksch, en het meer nuchtere en praktische karakter van het Latijn weerspiegelt den volksaard, maar het verschil van volksaard zelf is het gevolg van een kruisingsprodukt van Indo-germaansche stammen: eenerzijds met het Pelasgische —

om dezen term maar eens te bezigen —, anderzijds hoofdzakelijk met het Etruskisch element. Wélk element in elk afzonderlijk geval den doorslag geeft, hangt wel ten deele met de numerieke meerderheid samen, maar toch hoofdzakelijk met de meerderwaardigheid der kultuur. Met eenige wijziging geldt ditzelfde beginsel voor de ontleening van taalgoed. Wij weten thans, dat de ontleening geschiedt door de sociale groep, en dat het leenwoord door middel van de groeptaal de algemeene taal binnendringt. Mét het kultuurobject wordt doorgaans het woord ontleend, en wel door die groep, die zich kultureel de mindere *voelt*.

Wedstrijd van taal is in wezen wedstrijd van kultuur, voor zoover niet een taal mét het volk wordt uitgeroeid, zooals het Oskisch door het uitmoorden van Samnium. Dat het Germaansch in het Rhône-dal het tegen het Romaansch moet afleggen, is slechts te danken aan den opstuwenden kultuurdrang van af de oevers van het meer van Genève. De strijd van een volk om zijn taal is dan ook in wezen een strijd om het behoud van zijn kultuur, d. i. van zijn nationale zelfstandigheid, waarmee politieke zelfstandigheid niet noodzakelijker wijze gepaard behoeft te gaan. Dit is dan ook de beteekenis van den strijd van het Vlaamsch tegen het Fransch in België, van het herrezen Iersch tegen het Engelsch in Ierland, van het Katalaansch tegen het Spaansch in Barcelona, en niet het minst van het Finsch tegen het Zweedsch in Finland, zooals nog zoo pas door SETÄLÄ werd betoogd ¹⁾.

Maar, wordt de taal gedragen door de kultuur, dan zal de partiële kultuur van afzonderlijke sociale groepen ook haar uitdrukking moeten vinden in de taal: en dit is inderdaad het geval in de groeptalen, wat vooral in de semantiek tot uiting komt. Een woord verandert volgens algemeenen regel van beteekenis, wanneer de benoemde zaak, het benoemde instituut een vervorming ondergaat, hetgeen natuur-

¹⁾ E. H. SETÄLÄ, *La Lutte des langues en Finlande* (Paris 1920).

lijk weer berust op wijziging van kultuur. Maar in het bijzonder heeft zulk een begripwijziging plaats, wanneer een woord van groeptaal verandert, of uit de algemeene taal naar de groeptaal overgaat of omgekeerd. Als voorbeeld diene ons woord *nest*, lat. *nidus* uit **ni-zd-os*, van den wortel *sed*, hetgeen oorspronkelijk »neerzetting« beteekende, zooals nog heden in het Armenisch, maar waarvan de beteekenis in de westersche taalgroep tot die van »nest« werd verengd, hoogstwaarschijnlijk in de jagerstaal. Toen echter het Fransch *niais* »nestvogel« uit de valkeniersstaal tot de algemeene taal overging, heeft dit zijn beteekenis weer verruimd, en wel tot die van »lomperd, onnoozele hals«.

Belangrijker nog is het onderscheid tusschen volkstaal en kultuurtaal, waarmee bedoeld wordt de taal als mededeeling en uiting van onderkultuur en bovenkultuur. Taalbasis is en blijft de volkstaal; maar beide talen zijn geroepen elkaar te steunen en te bevestigen. Zonder den steun van de kultuurtaal staat de volkstaal aan verval en ondergang bloot; maar omgekeerd moet de kultuurtaal steeds haar frissche sappen blijven trekken uit de levende volkstaal. Een taal, die nog slechts kultuurtaal is of zijn kan, noemt men een doode taal. Hoe dicht beide taalarmen tot elkaar kunnen naderen, zonder daarom in eenzelfde bedding samen te vloeien, blijkt o. m. uit de verhouding van het Vulgairlatijn tot het Kultuurlatijn ten tijde van de Dyarchie.

Zoo is dan, H. T., taalgeschiedenis in wezen kultuurgeschiedenis, en zoo moeten dan de wijzigingen in het taallevens van volk en gemeenschap als het gevolg van wijzigingen in het kultuurlevens worden beschouwd. Inderdaad is de verandering en wisseling, die de mensch in zich en om zich waarneemt, de eigenlijke schepper van de taal. Maar dan is het voor den taalvorschcr ook zaak, zich niet met een statistische of ook historisch-vergelijkende taalbeoefening tevreden te stellen, dan dient hij te onderzoeken,

hoe de eigen aard van elke taal of taalgroep uit den eigen kultureelen aard der betrokken taalgemeenschap te verklaren valt, en hoe de algemeene taalwetten met de algemeene kultuurwetten samenhangen: en juist dit is de taak der Algemeene Taalwetenschap. Dat een wetenschap, die ten doel heeft, het historisch-gewordene te verklaren en tot algemeen geldende regels te herleiden, moet staan op den bodem van de vergelijkende historische taalwetenschap, behoeft wel geen betoog.

Edelgrootachtbare Heeren Curatoren. Aanvaardt mijn welgemeenden dank voor de grooté welwillendheid, waarmede Gij voor het oprichten van dezen leerstoel zorg hebt willen dragen, en voor het vertrouwen in mij gesteld. Gaarne beschouw ik dit in verband met mijn ruim tienjarige werkzaamheid aan deze universiteit, die ik naar beste krachten getracht heb uit te oefenen in het belang van akademie, wetenschap en opvoeding. Ook in de toekomst hoop ik het door U in mij gestelde vertrouwen niet beschaamd te maken, te meer nu het een leerstoel geldt, die tot dusverre de eenige is in ons land, en die door het nieuw Akademisch Statuut een geheel bijzondere beteekenis krijgt.

Hooggeachte Ambtgenooten. Ik stel er prijs op, U op dit oogenblik voor Uw waardeering en sympathie mijn erkentelijkheid te betuigen. Velen Uwer zou ik gaarne in het bijzonder dank willen zeggen voor trouwe vriendschap en krachtdadigen steun. U, waarde Ambtgenooten der literarische fakulteit, breng ik dank voor Uw aanbeveling, en voor de aangename en waarlijk kollegiale samenwerking, die ik van velen Uwer mocht ondervinden.

Hooggeachte Vinkesteyn. Het doet mij genoegen U hier tegenwoordig te zien als blijk van persoonlijke sympathie, maar ook van belangstelling in de verantwoordelijke taak, die mij werd toevertrouwd. Ik weet, hoezeer de Algemeene Taalkunde door U op prijs wordt gesteld, vooral ook

met betrekking tot het gymnasiaal onderwijs, dat door U op zoo krachtdadige en verdienstelijke wijze, steeds rekening houdende met de behoeften des tijds, wordt behartigd. Moge mijn onderwijs er toe bijdragen bij de aanstaande docenten meer en meer de overtuiging te vestigen, dat als de bijzondere roeping van de gymnasiale opleiding moet worden beschouwd: historisch kultuurbesef te schenken voor het leven.

Dames en Heeren Studenten. Het nieuwe Statuut en het feit mijner aanstelling zullen geen belangstelling voor mijn onderwijs bij U behoeven op te wekken: deze toch hebt Gij mij gedurende vele jaren in ruime mate betoond. Het Statuut brengt U slechts de vervulling Uwer wenschen en een officiëel erkennen van de juistheid van Uw inzicht inzake het belang der taalwetenschap. Een nieuwe toestand is nu geschapen, meer ruimte biedend voor eigen initiatief en voorkeur, maar ook voor de zoo gewenschte samenwerking tusschen docent en student. Moge het mij gegeven zijn, vruchtbaar met U te arbeiden, onder Gods besten zegen.

Ik heb gezegd.

